

УДК 657

Литвин Н.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВ

Порушено проблеми, пов'язані з обліком резервів на покриття збитків від зменшення корисності банківських кредитів. Узагальнено вимоги нормативно-правових актів НБУ і практику банків щодо обліку цих резервів. Розкрито сутність нової моделі оцінки збитків від зменшення корисності фінансових інструментів, запровадженій МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» (видання РМСБО 2014 р.). Висвітлено вплив на діяльність банків застосування нових вимог до оцінювання збитків від зменшення корисності фінансових інструментів.

Ключові слова: банки, кредитні операції, кредитні ризики, резерви на покриття збитків, бухгалтерський облік резервів, модель оцінки збитків, Міжнародні стандарти фінансової звітності.

Світова фінансова криза актуалізувала важливість питань, пов'язаних з визнанням, оцінкою та розкриттям інформації про кредитні операції у фінансовій звітності банків. Надані кредити становлять основну частку в банківських активах, а процентні доходи і витрати на формування резервів під кредити є вагомими чинниками прибутковості банку. Саме тому інформація про кредитну діяльність має бути точною і детальною, щоб користувачі фінансової звітності могли правильно оцінити якість кредитного портфеля та кредитні ризики банківської установи. Водночас одним з найпроблемніших аспектів обліку кредитних операцій є оцінка резервів на покриття збитків від зменшення корисності кредитів. Про це свідчить, зокрема, той факт, що неправильна оцінка банками резервів на покриття збитків від зменшення корисності кредитів є, в більшості випадків, причиною модифікованого (умовно-позитивного) аудиторського звіту, який складають за результатами обов'язкового аудиту річної фінансової звітності українських банків.

Дослідженню питань відображення банківських кредитних операцій в обліковій системі банків приділили увагу такі вітчизняні вчені, як Т. Бречко, В. Васюренко, І. Волкова, А. Герасимович, М. Демкович, Г. Жигайло, О. Калініна, Л. Кіндрацька, В. Кириленко, Н. Некрасова, А. Погосова, В. Ричаківська, О. Сарахман, П. Сенищ, Л. Снігурська, Г. Спьяк, Г. Табачук та ін. При цьому переважна більшість праць присвячена методиці бухгалтерського обліку кредитів та пов'язаних з ними доходів, а питання, що стосуються обліку резервів на покриття збитків від зменшення корисності кредитів, не висвітлені відповідно в науковій літературі.

Мета статті – проаналізувати проблеми, пов'язані з обліком резервів на покриття збитків від зменшення корисності кредитів, а також оцінити нові вимоги МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» щодо зменшення корисності фінансових інструментів та дослідити, як вплине їх застосування на діяльність банків.

Резерви за кредитними операціями є спеціальними (оціночними) резервами, необхідність формування яких спричинена зменшенням їх корисності. Зауважимо, що в спеціальній економічній літературі та нормативно-правових актах НБУ вжиті різні терміни стосовно зазначених резервів, зокрема: «резерви для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями», «резерви під кредитні ризики», «резерви під кредитні збитки», «резерви під заборгованість за наданими кредитами». На нашу думку, всі ці поняття тотожні, але, враховуючи причину формування резервів, а саме зменшення корисності кредитів, з позиції бухгалтерського обліку точнішим є термін «резерви на покриття збитків від зменшення корисності кредитів».

Сума сформованих резервів на покриття збитків від зменшення корисності кредитів безпосередньо впливає на фінансовий стан банку (оскільки зменшує балансову вартість кредитного портфеля та, відповідно, активів), показник адекватності регулятивного капіталу й фінансовий результат діяльності. Водночас величина такого впливу значною мірою залежить від облікової моделі цих резервів.

Методологічні засади відображення в обліковій системі банків резервів на покриття збитків від зменшення корисності кредитів регламентовані «Інструкцією з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України», затвердженою постановою Правління НБУ № 481 від 27. 12. 2007 р. Згідно з цією Інструкцією, на кожну дату балансу банки повинні аналізувати докази, що свідчать про зменшення корисності наданих кредитів або групи наданих кредитів. Якщо є свідчення зменшення корисності наданого кредиту або групи наданих кредитів унаслідок однієї або кількох подій, які відбулися після первісного визнання, і вони впливають на величину та/або терміни попередньо оцінених майбутніх грошових потоків від наданого кредиту або групи кредитів, то банк має визнавати збиток від зменшення корисності.

До основних подій, що свідчать про зменшення корисності наданого кредиту, належать: фінансові труднощі позичальника; порушення умов договору (невиконання зобов'язань, протермінування сплати відсотків або основної суми боргу); висока ймовірність банкрутства або фінансова реорганізація позичальника; надання банком пільгових умов з економічних або юридичних причин, пов'язаних з фінансовими труднощами позичальника, які банк не розглядав за іншої ситуації.

Процедура оцінки доказів зменшення корисності наданих кредитів полягає в тому, що банк спочатку визначає наявність об'єктивних доказів зменшення корисності окремо для кожного кредиту, який оцінюють індивідуально. Якщо немає доказів зменшення корисності для окремо оціненого кредиту (неза-

лежно від його суттєвості), банк заносить такий кредит до групи наданих кредитів з подібними характеристиками кредитного ризику й оцінює його на портфельній основі. При цьому кредити, які окремо оцінюють на зменшення корисності й за якими визнають збитки від зменшення корисності, не вводять до портфельної оцінки на зменшення корисності. Також із портфельної оцінки виводять окремі кредити, за якими визнають збитки від зменшення корисності, й надалі їх оцінюють на індивідуальній основі.

Суму зменшення корисності кредиту визначають як різницю між балансовою вартістю наданого кредиту і теперішньою вартістю попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за цим активом.

Формування резерву на покриття збитків від зменшення корисності наданих клієнтам кредитів банк супроводжує такою бухгалтерською проводкою:

Дт 7702 «Відрахування в резерви під заборгованість за наданими кредитами клієнтам»;

Кт 2400 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на індивідуальній основі», або

2401 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на портфельній основі».

Резерви в іноземній валюті формують за кожною валютою окремо з урахуванням офіційного курсу гривні до іноземних валют на день проведення операції. Сформовані резерви в іноземній валюті переоцінюють у разі зміни офіційних курсів гривні до іноземних валют з відображенням результату переоцінки за балансовим рахунком 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами».

Якщо в наступному періоді сума збитку від зменшення корисності наданих кредитів зменшується, що об'єктивно пов'язано з подією, яка відбувалася після визнання зменшення корисності, то банк сторнує попередньо визнаний збиток від зменшення корисності.

Оцінюючи резерви на покриття збитків від зменшення корисності кредитів, банки повинні також враховувати вимоги Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, затвердженим постановою Правління НБУ № 23 від 25. 01. 2012 р. Згідно з цим Положенням, для розрахунку резерву під кредити банк має прокласифікувати заборгованість за наданими кредитами за такими категоріями якості: I (найвища) – немає ризику або ризик є мінімальним; II – помірний ризик; III – значний ризик; IV – високий ризик; V (найнижча) – реалізований ризик. При цьому банк самостійно встановлює порядок визначення показника кредитного ризику в межах діапазонів, визначених для відповідних категорій якості кредитів, у т. ч. з урахуванням кредитної історії боржника, а також іншої інформації, що забезпечує об'єктивну оцінку подій та обставин, які можуть свідчити про наявність ризиків погашення боргу боржником із перевищенням термінів, передбачених умовами договору, або невиконанням договірних умов. Окрім того, Положенням дозволено класифікува-

ти фінансові активи на суттєві та несуттєві, а також об'єднувати фінансові активи, що не є суттєвими, в групи фінансових активів й оцінювати ризик за ними на портфельній основі, ґрунтуючись на кількості днів протермінування боргу. Ризик за суттєвими активами необхідно оцінювати на індивідуальній основі.

Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями зобов'язує банки оцінювати ризик невиконання боржником зобов'язань з дати визнання їх в обліку до дати припинення визнання та формувати резерв у повному обсязі незалежно від розміру банківських доходів за станом на перше число кожного місяця, наступного за звітним.

Аналіз практики вітчизняних банків щодо оцінки резервів на покриття збитків від зменшення корисності кредитів показав, що банки використовують оцінки, ґрунтовані в основному на історичних даних. Водночас трапляються випадки, коли банки вимушені застосовувати своє професійне судження, оскільки спостережні дані, необхідні для оцінки резервів, є обмеженими або не повністю відповідними поточним обставинам. Таке буває, коли позичальник має фінансові труднощі, а у керівництва банку недостатньо історичних даних стосовно таких позичальників або прогнозних даних, пов'язаних із бізнесом позичальника. Також банки застосовують професійне судження для коригування спостережних даних для групи кредитів, щоб відобразити поточні обставини, які не відображені в історичних даних.

Методика обліку резервів на покриття збитків від зменшення корисності кредитів, яка викладена в Інструкції бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України базується на вимогах МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [1]. Зауважимо, що в останні роки чинна облікова модель визнання збитків від зменшення корисності фінансових активів, яка міститься в МСБО 39, стала предметом гострої критики, оскільки її застосування призводить до того, що резерви формують у недостатньому обсязі та зі значним запізненням.

У відповідь на фінансову кризу Рада з міжнародних стандартів з бухгалтерського обліку (РМСБО) розпочала проект щодо заміни МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [5, 1]. У 2009 р. було вперше опубліковано МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», в якому подано нову класифікацію та оцінку фінансових активів. У наступні роки МСФЗ 9 доповнено вимогами щодо обліку фінансових зобов'язань, припинення визнання фінансових активів і зобов'язань, обліку хеджування. У липні 2014 р. РМСБО опублікувала остаточний варіант МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», який замінює всі попередні видання цього стандарту і є обов'язковим до застосування з 01. 01. 2018 р. [4]. На додаток до всіх попередніх видань МСФЗ 9 містить нову облікову модель оцінки збитків від зменшення корисності фінансових активів.

На відміну від моделі визнання збитків від зменшення корисності фінансових активів, що міститься в МСБО 39, нова модель ґрунтується на оцінці очі-

куваних кредитних збитків, а це означає, що визнання резервів на покриття збитків від зменшення корисності кредитів більше не залежатиме від того, чи відбулася одна або кілька подій, що впливають на попередньо оцінені майбутні грошові потоки від фінансового активу. Натомість резерв визнаватимуть в обліку того самого дня, коли відбувається первісне визнання фінансового активу [5, 2].

У загальному, представлена в МСФЗ 9 нова модель визнання збитків від зменшення корисності фінансових активів містить вимогу, щоб очікувані кредитні збитки оцінювали через рахунок резерву в сумі, що дорівнює:

- ✓ очікуваним протягом 12 місяців кредитним збиткам (тобто очікуваним кредитним збиткам, що можуть виникнути внаслідок тих збиткових подій за фінансовими інструментами, що очікують протягом 12 місяців після дати звітності), або
- ✓ очікуваним протягом усього терміну дії кредитним збиткам (тобто очікуваним кредитним збиткам, що можуть виникнути внаслідок усіх можливих збиткових подій упродовж усього терміну дії фінансового інструменту).

Створення резерву в сумі кредитного збитку, що очікують протягом усього терміну дії фінансового інструменту, необхідно в тому випадку, коли кредитний ризик суттєво зріс з моменту первісного визнання фінансового інструменту. Для всіх інших фінансових інструментів резерв визнають у сумі, що дорівнює очікуваним протягом 12 місяців кредитним збиткам [4].

Таким чином, під час первісного визнання в обліку фінансового активу необхідно зразу визнавати резерв на зменшення корисності цього активу в розмірі очікуваних протягом 12 місяців кредитних збитків. Коли кредитний ризик суттєво зріс, то резерв формують у сумі кредитного збитку, який очікують протягом усього терміну дії фінансового інструменту. Ця нова вимога зумовлює необхідність розроблення банками відповідних систем і процесів для ідентифікації виникнення суттєвого кредитного ризику [5, 3].

Варто зауважити, що у МСФЗ 9 нема чіткого трактування понять «низький кредитний ризик» та «суттєвий кредитний ризик», які є основними критеріями у виборі варіанта оцінки резерву під зменшення корисності фінансового інструменту, а це означає, що банкам доведеться стосовно цього питання застосовувати своє професійне судження.

Як показали результати опитування 54 великих банківських груп про нові вимоги МСФЗ 9, котре провела консалтингова фірма «Делойт» (Deloitte), більше, ніж половина опитуваних банків упевнена, що нова облікова модель визнання резервів на покриття збитків від зменшення корисності фінансових інструментів призведе до збільшення розміру цих резервів до 50%. 56% опитуваних банків вважають, що нові вимоги вплинуть на цінову стратегію банків, зокрема ціну більшості кредитних продуктів. Також банки вважають, що запровадження нової моделі оцінки резервів призведе до того, що фінансова звітність банків буде менш порівнянною, оскільки банки можуть по-різному трактувати

такі ключові поняття МСФЗ 9, як «низький кредитний ризик», «суттєвий кредитний ризик» та «дефолт» [3].

Оцінка резервів на покриття збитків від зменшення корисності банківських кредитів є однією з найбільш складних і суб'єктивних облікових оцінок, яка безпосередньо впливає на фінансовий стан, адекватність регулятивного капіталу та прибутковість банку. Чинні нормативно-правові акти НБУ, що регламентують методіку обліку резервів на покриття збитків від зменшення корисності кредитів, базовані на вимогах МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка». Основними недоліками облікової моделі оцінки збитків від зменшення корисності фінансових інструментів, що міститься в МСБО 39, є те, що її застосування призводить до формування резервів у недостатньому обсязі та зі значним запізненням.

Останнє видання МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» (в редакції від 24.07.2014 р.) замінює МСБО 39 і є обов'язковим до застосування з 01.01.2018 р. МСФЗ 9 містить нову облікову модель оцінки збитків від зменшення корисності фінансових інструментів, яка ґрунтується на оцінці очікуваних кредитних збитків. Застосування нових вимог МСФЗ 9 матиме значний вплив на діяльність банків, зокрема, приведе до суттєвого збільшення їх резервів за кредитними операціями. Перехід на нову облікову модель оцінки збитків від зменшення корисності фінансових інструментів потребуватиме від банків значних зусиль, ресурсів і часу. Отже, банкам необхідно якнайшвидше почати розробляти план упровадження нових вимог МСФЗ 9.

Lytvyn N. Problems of bank's credit operations accounting. The problems of bank's credit loss allowance accounting are discussed. The legal requirements of National Bank of Ukraine and banks' practice concerning credit loss allowance are summarized. The essence of new loss impairment model in IFRS 9 «Financial Instruments» is discovered. The impact of implementation of new loss allowance requirements on banks is revealed.

Key words: banks, credit operations, credit risk, credit loss allowance, accounting of credit loss allowance, financial instruments' loss impairment model, International Financial Reporting Standards.

Литвин Н. Б. Проблемные аспекты бухгалтерского учета кредитных операций банков. Затронуты проблемы учета резервов на покрытие убытков от обесценения банковских кредитов. Обобщено требования нормативно-правовых актов НБУ и практику банков относительно учета этих резервов. Раскрыто сущность новой модели оценки убытков от обесценения финансовых инструментов согласно МСФО 9 «Финансовые инструменты» (публикация СМСБУ 2014 г.). Исследовано влияние на деятельность банков внедрения новых требований касательно оценки убытков от обесценения финансовых инструментов.

Ключевые слова: банки, кредитные операции, кредитные риски, резервы на покрытие убытков, бухгалтерский учет резервов, модель оценки убытков, Международные стандарты финансовой отчетности.

Література

1. МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// www.minfin.gov.ua](http://www.minfin.gov.ua).
2. МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// www.minfin.gov.ua](http://www.minfin.gov.ua).
3. Fourth Global IFRS Banking Survey – Ready to Land [Electronic resource]. – Mode access : <http://www.iasplus.com/en/news/2014/06/fourth-global-ifrs-banking-survey>.
4. IFRS 9 «Financial Instruments» [Electronic resource]. – Mode access : <http://www.iasplus.com>.
5. IFRS Industry Insights: Banking and securities sector [Electronic resource]. – Mode access : <http://www.iasplus.com>.